

ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т. П. 2018. 622 с.

4. Пробаційні програми сприяють подоланню шкідливих звичок і зміні про кримінального мислення. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-chernishov-probatsiyni-programi-spriyayut-podolannyu-shkidlivih-zvichok-i-zmini-prokriminalnogo-mislennya>.

5. Ведення випадку в роботі з засудженими фахівців Служби пробації: Методичні рекомендації. К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2015. – 134 с.

Пономаренко Оксана Василівна,
здобувач докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЧИ ГРОМАДЯНИНА, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ГРОМАДСЬКИЙ ОБОВ'ЯЗОК, У ПЕРІОД З IX ДО ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз історичних аспектів становлення та розвитку національному законодавстві кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок у період з IX ст. до початку XX ст. Аргументовано, що кримінально-правова охорона діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок в різні періоди розвитку права, залежала від різних чинників: пріоритет охорони державних службовців, специфіка способу вчинення злочину щодо зазначеного кола осіб та ін. Авторкою доведено, що кримінальна відповідальність за такі суспільно небезпечні діяння спочатку охоплювалася відповідальністю за інші суміжні злочини і тільки з часом у процесі розвитку кримінального законодавства зазначена норма була визначена окремо та нормативно закріплена.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, службова особа, громадський обов'язок, злочин, кримінально-правова охорона.

Summary. The article analyzes historical aspects of the formation and development of criminal liability for threat or violence to an official or citizen who performs a public duty in the period from the beginning IX century to the beginning XX century. It is argued that criminal-legal protection official or citizen who performs a public duty in different periods of development of legislation depended on various factors: the priority of protection of civil servants, the specifics of the method of committing a crime against this group of persons, etc. The author proves criminal liability for such socially dangerous acts was initially covered by liability for other

related crimes and only over time in the development of criminal law, this rule was defined separately and regulated.

Keywords: criminal liability, official, public duty, crime, criminal-legal protection.

Кримінально-правова охорона життя та здоров'я службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, у національному законодавстві в різні періоди розвитку права залежала від різних чинників: пріоритет охорони державних службовців, специфіки способу вчинення злочину щодо зазначеного кола осіб та ін. Процес становлення та розвитку кримінально-правової охорони життя та здоров'я службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок у національному законодавстві починається за часів Київської Русі, з Руської Правди. В зазначеному збірнику вперше було закріплено на законодавчому рівні відповідальність за посягання на представників органів влади.

Носіями різних форм державності та основними елементами трьох моделей управління (монархічної, аристократичної та демократичної) були князь, боярська рада та віче. Боярська рада і віче, на відміну від князівської влади не стали постійними органами влади. Зі зростанням князівського і боярського землеволодіння, розвитком васалітету десяткову (чисельну) систему управління з тисяцькими, соцькими, десяцькими, яка виросла з дружинної організації замінила двірсько-вотчинна системи управління (місцеві органи управління), які були призначені великим князем та одержували за свою службу з населення «корм» у вигляді різних поборів. Суперництво та протистояння його елементів, а також збільшення податків з населення створило необхідність захисту уповноважених княжою владою осіб з боку держави. На думку О. М. Красикова, ще у Руській Правді існувала кримінально-правова норма, що забезпечувала безпеку життя, здоров'я та діяльності уповноважених княжою владою осіб [1, с. 10]. Так, зокрема, в ст. 3 Руської Правди була встановлена відповідальність за такі діяння, зокрема як: «Якщо уб'ють княжого мужа під час розбою, а вбивцю не шукають, то платити верву 80 гривень тій верві, в якій голова убитого лежить, а коли простолоудин, то 40 гривень» [3, с. 137].

В різні періоди розвитку української держави то збільшувалася, то зменшувалася кількість діянь, в яких погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок визнавалося караним суспільно небезпечним діянням. Так, із середини XVI ст. українські землі входили в склад Великого Князівства Литовського, в якому були створені та діяли Литовські статuti 1529, 1566, 1588 р [8, с. 65]. Так, перший статут Великого князівства Литовського 1529 р., що на той час був основним кодексом права Великого князівства Литовського, запровадив відповідальність за насильство щодо осіб, які виконували службові повноваження [6, с. с. 74]. Зокрема, в розділі XII «О земских насилиях, о побоях и об убийствах шляхтичей» в ст. 8 була встановлена відповідальність за

діяння, які б були вчинені «несколькома лицами и были привлечены к суду за убийство одного шляхтича, то только убийца должен быть осужден за такое убийство, и именно тот, против кого жалующийся должен присягнуть с двумя себе равными шляхтичами-соприсяжниками, если бы не имел других достоверных доказательств и особенно если сам убийца не признался в совершении этого убийства» [6, с. 132].

Другий статут Великого князівства Литовського 1566 р. поділив державу на повіти (адміністративно-територіальна одиниця, район) та запровадив сейм (парламент) до складу яких входили шляхтичі (суб'єкти законодавчої ініціативи – привілейоване населення Великого князівства Литовського) [4, с. 35]. Такі новели розширили коло осіб, які належали до представників влади (службових осіб), що привело до правового захисту діяльності щодо більшого кола осіб.

З прийняттям третього статуту Великого князівства Литовського 1588 р. повноваження шляхтичів значно розширилося, натомість повністю прості селяни стали закріпачені. Третій статут Великого князівства Литовського запровадив більш жорсткі види покарання за неправомірні дії по відношенню до шляхтичів з боку простих селян. Такі неправомірні дії каралися як сплатою великої кількості грошових коштів, так і тілесними покараннями у вигляді відрізання певних частин тіла, могла призначатися й смертна кара за такі діяння [4, с. 35]. Так, зокрема в статті 26 Третього статуту Великого князівства Литовського було зазначено, що «коли бы который съ подданных нашихъ выслужыль на князехъ або на панохъ або на комъ иномъ имѣнье лежачое, и будучы того имѣнья въ держанью онъ самъ або и потомки его хотыти прочъ гдѣ хочеты зо всеми статки и зо всемъ набытьемъ своимъ и накладомъ або будованьемъ, што будетъ на тое имѣнье наложыль, нижли если бы листы ему даными и то выражено ему было, же бы могъ тымъ имѣньемъ служыти ему хотечи [4, с. 35–36].

Норми про охорону князів, панів, шляхти та бояр від злочинних посягань були частиною законів, що закріплювали принцип державного суверенітету. При формулюванні відповідних приписів широко використовувався римський і візантійський правовий досвід, адаптований до особливостей Великого князівства Литовського.

Литовські статuti стали джерелом російського «Соборного уложення», яке було прийнято 1649 р. У Соборному уложенні не було встановлено відповідальності щодо протиправних дій по відношенню до представників влади (службових осіб), а лише була закріплена відповідальність за погрози чи незаконні дії по відношенню до государя та членів його сім'ї.

З часу прийняття козацькою Україною протекторату московського царя (1654 р.), на її території почали діяти деякі законодавчі акти Московської держави. У цей період національне кримінальне законодавство здебільшого було закріплено в зводі

законів під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р [9, с. 98]. Що стосується злочинів проти авторитету органів державної влади, зокрема за погрозу або насильство щодо службової особи, то правова охорона за даними законами охоплювала лише їх життя та здоров'я. Також в зазначеному законі була закріплена відповідальність за посягання на життя та здоров'я суддів та урядовців, поліцейських та ін.

Аналогічна відповідальність була встановлена і в Уложенні про покарання уголовні та виправні 1845 р. Так, у розділі IV «Злочини та проступки проти порядку управління» зазначеного історичного нормативно-правового акту вміщувалися такі злочини, як непокора та ненасильницький супротив діючій владі, перешкоджання законній діяльності влади. Уложення про покарання уголовні та виправні виділяло поняття «злочин» та «проступок». Чіткого розділу не було, основні відмінності між ними полягали в об'єкті посягання. Під злочином розуміли будь-яке порушення закону, яке посягало на недоторкані права верховної влади та встановлених нею інших видів влади, а також на права чи безпеку суспільства або особи. Під проступком розуміли порушення правил, прописаних для охорони визначених законом прав або суспільної та особистої безпеки [7, с. 87].

В 1903 р. було укладено Уголовне уложення, яке певним чином змінило кримінально-правову охорону діяльності представників влади (службових осіб) в сфері управління. При цьому, владними визнавалися не лише державні органи, а й громадські та приватні органи, що здійснювали владні повноваження. Представники таких органів були наділені повноваженнями у відповідності до зайнятих посад у державних органах влади. Держава в свою чергу здійснювала правову (в тому числі і кримінально-правову) охорону їх прав та свобод. В Уголовному уложенні 1903 р. були закріплені такі злочинні посягання, як непокора та ненасильницький супротив діючій владі, супротив чи перешкоджання діяльності представника влади. Необхідно зазначити, що такі дії каралися такими покараннями як засилання та тримання під вартою в фортеці [2, с. 47].

Для вітчизняного кримінального права період діяльності ЦР УНР майже не «приніс» ніяких законодавчих змін. На території УНР діяло Уголовне уложення 1903 р. Тож, за непокору та ненасильницький супротив діючій владі, супротив чи перешкоджання діяльності представника влади призначалося покарання у вигляді тримання у в'язниці строком до 3-х років. Крім того, на території української держави діяла постанова Тимчасового уряду Росії від 02.08.1917 р. «Про вжиття заходів проти осіб, що загрожують обороні держави, її внутрішній безпеці та завоюванням революції 1917 р.». Відповідно до положень зазначеної постанови військовий міністр за погодженням з міністром внутрішніх справ без судового розгляду міг відправити до в'язниці на невизначений строк осіб, які, на його думку, протидіяли владі держави. Таке положення було кроком назад на

шляху до створення правової держави. Необхідно зазначити, що за часів ЦР УНР було скасовано смертну кару.

Проаналізувавши положення ст. 350 КК України можна зазначити, що кримінальна відповідальність за такі суспільно небезпечні діяння спочатку охоплювалася відповідальністю за інші суміжні злочини і тільки з часом у процесі розвитку кримінального законодавства зазначена норма була визначена окремо та нормативно закріплена. У національному законодавстві в різні періоди розвитку права кримінально-правова охорона життя та здоров'я службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок залежала переважно від пріоритету охорони захисту державних службовців, специфіки та способу вчинення злочину щодо зазначеного кола осіб. Розглянуто теоретичні та правові аспекти закріплення такої відповідальності в законодавстві, що діяло на землях сучасної України та обґрунтовано власні підходи щодо періодизації розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

Список використаних джерел

1. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 392 с.
2. Новое уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. СПб.: Изд. В. П. Анисимова, 1903. 250 с.
3. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склали та підготували до друку проф. С. Юшков. Київ: ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137–144.
4. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 р. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. 560 с.
5. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 р.: У 2 кн. Кн. 1 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. 672 с.
6. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х т. Т. I. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с.
7. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Санкт-Петербург: Тип. 2 отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 1845. 592 с.
8. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб.: у 2 т. Київ: Вид-во «Ін Юре», 1997. Т. 1. С. 112–144.
9. Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права, по которым судится малороссийский народ»: його історія джерела та систематичний виклад змісту. Мюнхен: Заграва, 1949. 210 с.